

Nurullah Ataç'ın Çeviri Dili ya da Gün Gelir Ataç'ı da Sadeleştirirler

Dursun Ali TÖKEL

Özel Bölüm: Nurullah Ataç

Nurullah Ataç kendi yazdığı eserlerinde alabildiğine öz Türkçe *tilcikler* (kelimeler) kullanmayı yeğledi ve bunu bir iman hâline getirmişti de neden tercümelerinde bu yolu takip etmezdi?

İçimizden herhangi biri bir gün Nurullah Ataç'ın eserlerinin de sadeleştirileceğini tahmin edebilir miydi?

Nurullah Ataç, ömrünü arı, duru, yalın, Arapçasız, Farsçasız bir Türkçeyle yazmaya adanmıştı. Kendince yabancı gördüğü kelimeleri kullanmamak için onların gündelik dilde olup olmamalarına bakmaz, arkaik de olsa Türkçelerini bulur, eğer bulamazsa oturur kendisi bir kelime uydurur onunla yazardı: “Öz Türkçeyi bırakmış değilim,

bırakmayı usumdan geçirmiyorum da. Gene eski Türkçe tilcikleri diriltmeye çalışacak, yeni yapılanları kullanacak, kendim de kurmağa, ‘uydurmaya’ uğraşacağım. Çoğu tutmayacakmış... Biri bile tutmasa ne çıkar? Ben seviyorum yeni ticikleri, doğru yolun öz Türkçe olduğuna inanıyorum. Doğru bildiğim yolda bir başıma gitmek de korkutmaz beni.”¹ Ömrünün son demine kadar da bu ısrarından vazgeçmedi. Hayattayken yayınlanan son yazısı buna iyi bir şahit:

“11 Mayıs Cumartesi. Sayrılar evine düştüm. Bu kez önemliye benziyor. Öldürür mü, öldürmez mi orasını bilemem ya. İstanbul'a gidecektim, sağınlar bırakmıyor...”² Hastane demiyor Ataç *sayrılar evi* diyor; doktor demiyor *sağın* diyor. Bunlar en son cümleleri olduğu için örnek verdim. Ataç'ın bu tutumu cümlelerin malumu. Kendisi Türkçenin sadeleştirilmesinde, kimilerine göre

1 Nurullah Ataç, *Günce* (1956-1957), YKY., İstanbul 2005, s. 209.

2 _____, *Günce* (1956-1957), s. 265.

bozulmasında, kimine göre de yalın ve duru bir anlatıma kavuşmasında öncü yazarlardan biridir ve dil karşısındaki tercihleri her zaman tartışılmaya devam edecektir.

Bizim bu kısa yazımızdaki amacımız Ataç'ın dilde sadeleşmedeki önemi veya rolü değil. Pek çok yazarımızın başına gelen ve hâlen de gelmeye devam eden bir sürecin hazin öyküsünü yazmak istiyoruz şu satırlarda. Türkçemizin büyük yazarları artık orijinal diliyle okunamıyor ve maalesef onları artık sadeleştirerek okumaya çalışıyoruz. Bu dil Halit Ziya, Reşat Nuri gibi kendi eserlerini sadeleştiren yazarlar gördü. Bilmiyorum başka dillerin yazarlarının başına geldi mi bu hâller? Halit Ziya, Reşat Nuri kendi romanlarını sadeleştirdi; yetmedi, ölümlerinden sonra onların sadeleştirdikleri de sadeleştirildi. Acaba şu an Halit Ziya ve Reşat Nuri'nin kaçınıcı sadeleştirilmesi yapılıyor?

Dil inkılabından sonra metinlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun şekilde kullanan yazarlarımızın, eserlerinin sadeleştirilmesini mazur görenler oldu. Zira yeni nesiller de bu eserleri okumalı ve anlamalıydılar. Onlar eski dili öğrenemeyeceğine yahut da onlar eski dile gidemeyeceğine göre eski dil onlara gelmeliydi. Sorun şuydu: Sadeleştirmeyi kim yapacak, hangi oranda sadeleştirecek, bu işin kelime boyutu bir yana işin cümle veya paragraf kısmı ne olacak, bir kelime sadece anlam olarak bir şey ifade etmez, işin ses ve çağrışım tarafları ne olacak? Sorular, sorular, sorular... Şahsi kanaatim bu sorular/sorunlar hiç ciddiye alınmadı ve eline baltayı alan kitaplara o dalış daldı. Sonuçları tartışıyor muyuz? Türk dil ve edebiyatının bu sadeleştirmeye neleri kaybettiğini gündeme getirebiliyor ve sonuçların dehşetinin farkına varıracak bir girişimde bulunuyor muyuz? Dilerim *Türk Dili* dergisi en kısa zamanda bu sorunu da gündemine alır ve kapsamlı bir çalışma hazırlar/hazırlatır.

Telif Başka Tercüme Başka (mı?)

Yıllar önce Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah* romanını Nurullah Ataç'ın tercümesinden okumuştum. Ataç, eserin adını *Kırmızı ve Siyah* şeklinde değil de Türkçe olarak *Kızıl ile Kara* biçiminde tercüme etmişti. Bunu, onun öz Türkçecilik gayretinin bir sonucu olarak görmüştüm. Tahminim, Ataç'ın bütün eser boyunca çevirisinde öz Türkçe kelimeleri yoğun bir şekilde kullanacağı yönünde idi. Bu akıma pek çok bakımdan itirazı olan bir okur olarak "anlamazsam bırakırım" diye düşünmüştüm. Ama daha romanın başlarında tahminimde tamamen yanlış olduğumu fark ettim. Roman boyunca yeni öz Türkçe/uydurulmuş bir tane bile Türkçe kelime kullanılmıyordu, aksine bol miktarda Arapça ve Farsça kelime çeviride ziyadesiyle boy göstermekteydi. O zaman şaşırmadım değil, bunun sebebinin ne olduğunu bilmiyordum. Kendi telif eserlerinde ısrarla yeni kelimeleri kullanan bir yazar çeviri eserlerinde bunlardan neden itina ile kaçınmış?

Onun bu tavrının ilk tercümelerinde olduğunu daha sonraki çevirilerinde bundan vazgeçtiği söyleyenler oldu. Fakat sadece *Kızıl ile Kara* bile bunun doğru olmadığına bir kanıttır.³ Sağlığında bu çeviri basılmış, yayılmış ve ziyadesiyle beğenilerek okunmuştur. Bunun Ataç'ın bilinçli bir tercihi olduğu anlaşılıyor. Hatta günlüklerinde, hem de ömrünün son demlerindeki güncelerinde yer alan kimi ifadeleri onun bu tavrında ısrarlı olduğunu da gösteriyor:

Ataç, “Bir Oyun” başlıklı güncesini Georges Neveux'nün *Juliette, ou la Clef des Songes* adlı oyununa ayırmış. Bu yazarı sevdiğini ve eserin oynanmasının da fevkalade isabetli olduğunu söylüyor. Fakat Ataç'ın bu güncesinde asıl üzerinde durduğu oyun veya onun sahnelenişi değil, eserin adının Türkçeye nasıl çevrildiği. Bu eseri Halit Fahri Ozansoy *Juliette yahut Rüyaların Anahtarı* adıyla çevirmiş. Ataç, Halit Fahri'nin niçin böyle yaptığını anlamadığı söylüyor: “Oyunun adını Juliette yahut Rüyaların Anahtarı diye çevirmiş. Bunu anlamadım. *La Clef des Songes*'a bizde ‘tabirname’ derler; yorum betiği. Bay Halit Fahri Ozansoy benim gibi öz Türkçeci değildir; Arapça, Farsça tilciklerden kaçınmaz, ‘tabirname’ deyiverseydi.”⁴ Bu ifadelerden Ataç'ın Halit Fahri'ye “madem Arapça Farsça sözcüklerden kaçınmıyorsun, öyleyse kitaba *tabirname* adı ver” dediği zannediliyor. Ama onun dikkat çektiği konu Halit Fahri'nin çevirideki kelime seçimiyle *Freud* arasında bir ilgi kurması: “Rüyaların anahtarı, ya da ‘Rüyalar anahtarı’ deyince anlam değişiyor, ne bileyim? Freud'u anıyor kişi.” Sonra da kendi tavsiyesini açıkça söylemekten çekinmiyor: “*Bir gün bastırırsa çevirisini, tutsun benim sözümü de ‘Tabirname’ deyiversin şuna*”⁵ Hâlbuki Ataç, *tabirnamenin* öz Türkçe karşılığını da anmış güncesinde: *Yorum betiği*. Halit Fahri'ye de tavsiyesi *tabirname* değil de *yorum betiği* şeklinde olması beklenirdi. Demek ki Ataç, çevirilerde bambaşka bir yol takip etmeyi uygun buluyor.

Sadece bu örnek değil tabii ki. Nurullah Ataç'ın ısrarlı bir şekilde öz Türkçe kelimelerle yazma inadını bazen tamamen askıya aldığı da gözleniyor. Örneğin 1957 yılı güncelerinden birine şöyle başlıyor: “*Tegafül: Bu yazımı öz Türkçe ile yazmayacağım, divan edebiyatına değgin de onun için.*”⁶

Ataç, Suut Kemal Yetkin'in Baudelaire'den yaptığı bir şiir çevirisi üzerine düşüncelerini söylüyor. Suut Kemal, Baudelaire'in iki mısrasını şöyle çevirmiş:

3 Tabii ki sadece *Kızıl ile Kara* değil. Diğer tercümelerinde de aynı tutumu gösterdiği anlaşılmaktadır. Şu an elimde mevcut olan, Maarif Basımevince 1955 yılında yayınlanan seçme metinlerdeki Ataç çevirilerine baktığımda da aynı dilsel tavrı görüyorum. Bu eserde yer alan Dostoyevski'nin *Kumarbaz*'dan çevirdiği bir bölüm (s. 78-80), Andersen'den çevirdiği *Çirkin Ördek Yavrusu* (s. 309) metinlerinde de hiç yeni bir *tilcik* kullanılmamış. Bkz: *Batı Edebiyatından Seçme Metinler*, (haz. Eva Buck-Süheyla Bayrav), Maarif Vekalet, Yay., İstanbul 1955.

4 Nurullah Ataç, *Günce (1956-1957)*, YKY., İstanbul 2005, s. 197-198.

5 _____, *Günce (1956-1957)*, YKY, s. 198.

6 _____, *Günce (1956-1957)*, YKY, s. 234.

“Orda her şey intizam/ Şehvet, sükûn, ihtişam”. Ataç, bu mısralardaki kelimelerin Arapça olması üzerine bir şey söylemiyor. Aksine şehvet kelimesinin oturmadığını, onun yerine *haz* kelimesinin tercih edilmesinin daha doğru olacağını ifade ediyor ve bu mısraların çeviriyle ilgili şunları söylüyor: “*Suut Kemal Yetkin’in çevirisi iyi Baudelaire çevirilerinden...*”⁷

Hele şu örnek onun tercüme meselesinde ne kadar seçkinci olduğunu ve çeviri olunca kendi kullandığı dilden çok farklı bir dil alanına girdiğini çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır:

Ataç, 1957 yılına ait son güncelerinden birinde gazetede okuduğu bir yazıyı eleştirmektedir. Kendisinin sevmediği bu yazıyı öven birisine rastlar ve o zaman şöyle söyler: “*Bunu görünce, Boileau’nun sözünü andım: ‘Un sot trouve toujours un plus sot qui l’admine’*”.⁸ Ataç bu sözü Ömer Asım Aksoy’a söylediğini onun da Türkçeye çevirdiğini ve bu çevirinin de güzel bir üycük (beyit) olduğunu söylüyor. Ataç’ın çevirisini beğendiği bu metni Ömer Asım nasıl mı Türkçeye çevirmiş? Buyurun:

Olmaz hudûd mertebe-i humka Asımâ

Ahmak olur ki ahmağa hayran olur gider⁹

Ataç’ı az çok tanıyan birine Ataç’ın bu beyti Türkçe olarak çok beğendiği söylense acaba o kişinin tavrı ne olurdu? Herhâlde inanmazdı. Bazen eski kelimeleri kullanmaktan derin bir haz aldığını ve öz dilinde olmasa bile onlardan vazgeçemediğini açıkça söylemekten de vazgeçmiyor: “*Derkenar, Frenkler ‘Marginella’ derler. Biliyorum ki ben hep böyle derkenarımı şeyler, derkenarlar yazacağım. Doğrusu adı da hoşuma gidiyor: Derkenar... Öz dilimden değilse de geçemiyorum bu sözden.*”¹⁰ Şu anlaşılıyor ki Ataç’ın biri telif yazılarında, diğeri de çevirilerde kullandığı iki farklı Türkçesi vardı.

Bu yazı vesilesiyle Ataç’ın çevirilerinde neden Arapça, Farsça kelimeleri kullanmaktan kaçınmadığı ve kendi eserlerini yazarken kullandığı dili neden çevirilerinde de kullanmadığı üzerine bir araştırma yapayım dedim. Araştırmalarım sonucunda aydınlatıcı bir bilgiye ulaşamadım. Kültür Bakanlığının 2011 yılında yayınladığı, pek çok yazar, şair, bilim ve düşünce insanın yazılarından oluşan *Nurullah Ataç* kitabında, Ataç hakkında çok değerli yazılar kaleme alan yazarlarımız da bu meseleye değinmemişler. Mustafa Şerif Onaran Ataç’ın çe-

7 Nurullah Ataç, *Günce (1953-1955)*, YKY, s. 199.

8 _____, *Günce (1956-1957)*, YKY., s. 253.

9 Cümlelerin devamında Ataç, beyitteki Arapça kelimeleri bizzat çeviriyor: “*Tansıklama* (hayran olma) gereklidir. Orası öyle ya, saçma sapan tansıklamak da bölünükten gelir.” Ataç böyle diyor da, Ömer Asım’a *hudûd* yerine *sınır*, *humk* yerine *ahmak*, *ahmak* yerine de bölünükü kullanmasını tavsiye etmiyor.

10 Bkz: Şerife Çağın, *Bir Şiir Eleştirmeni Olarak Nurullah Ataç*, Dergâh Yay., İstanbul 2012, s. 25.

viri anlayışı yazan bir makale kaleme almış, ama bu meseleye hiç dokunmamış. Hatta onun imalarından Ataç'ın çevirilerinde özleşme dili'ni (tabir ona ait) kullandığı anlamı çıkıyor ki, bunu hangi çevirilere bakarak söylediği merak konusu olur: “Çeviride özleşme Türkçesinin önemini vurgulayan Ataç, belli bir dönemi yansıtmak için eski sözcükleri kullanmak gereğinin yanlışı üzerinde duruyor.”¹¹ Sayın Onaran böyle diyor da çevirilere baktığınızda ekseriyetle bunun aksini görüyoruz. Murat Belge de Ataç üzerine yazdığı hayli ayrıntılı yazısında onun çeviri dilinin *bu* niteliklerine değinmiyor ve sadece “İnatçı bir dava adamı olarak *Kızıl ile Kara* demiş...”¹² diyerek onun Türkçe kelimeler kullanmadaki inadına vurgu yapıyor da, bu *Kızıl ile Kara* romanı (veya diğer tercümelerinde) bu *dava adamlığının* askıya alındığından bahis açmıyor. Keza Konur Ertop'un yazısında da, Ataç'ın çeviri anlayışı ayrıntılı bir şekilde irdelenmiş ama bu konuya değinilmemiş.¹³

Ataç'ı da Sadeleştirirler

Ataç'ın çevirilerinde öz Türkçe kelimeleri kullanmaktan neden kaçındığı ayrı bir tartışma ve araştırma konusu. Ataç söyleşilerinden birinde “*Böyle Arapça, Farsça tilcikleri kullandığım yazılarımda gene o sevdiğim, kimini de kendim uydurduğum tilciklere yer veriyorum. Biliyorum, yetmez bu, en doğrusu gene eskisi gibi öz Türkçe yazmaktır. Onu yakında, bir dergide gene deneyeceğim.*” diyorsa da çevirilerinde bu *tilciklere* hiç yer vermiyor; aksine bütünüyle Arapça, Farsça kelimeleri tercih ediyor. Bu konunun etraflıca araştırılması gerekiyor kanısındayım.

Bu yazıda önemle üzerinde durmak istediğim asıl konu, Ataç'ın *Kızıl ile Kara* çevirisinin sadeleştirilmesi ve bu yapılırken de eserin girişinde hiçbir bilgi verilmemesi üzerine.

Kırmızı ve Siyah romanının piyasada farklı çevirileri mevcut. Altın Kitaplar yayınevi Necmettin Arıkan eliyle 1969 yılında bir çeviri sunmuş.¹⁴ Fakat benim bu yazıda üzerinde duracağım çeviri Can Yayınlarından çıkan ve adı da *Kızıl ile Kara* olan çeviri. Kitabın kapağında çevirmen olarak Nurullah Ataç gösteriliyor. Can Yayınlarındaki *Kızıl ile Siyah* romanı ilki 2000 yılında, ikincisi 2009, üçüncüsü de 2011 yılında olmak üzere üç baskı yapmış. Ben romanı, Nurullah

11 Mustafa Şerif Onaran, “Nurullah Ataç'ın Çeviri Anlayışı”, *Nurullah Ataç* (Editörler: Mustafa Şerif Onaran-İbrahim Çelik), Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2011, s. 385.

12 Murat Belge, “Nurullah Ataç”, *Nurullah Ataç* (Editörler: Mustafa Şerif Onaran-İbrahim Çelik), s. 93.

13 Konur Ertop, “Cumhuriyet Aydınlanmasına Emek Veren Bir ‘Beyin Adamı’”, *Nurullah Ataç* (Editörler: Mustafa Şerif Onaran-İbrahim Çelik), s. 185-220.

14 Stendal, *Kırmızı ve Siyah* (Çev: Necmettin Arıkan), Altın Kitaplar Yay., 1969, 544 sayfa.

Ataç çevirisinin yeni bir baskısı olduğu için alıp okumak istedim. Fakat daha ilk sayfalarda gördüm ki bu çeviri ile benim elimde mevcut olan 1966 yılında Millî Eğitim Bakanlığınca üçüncü baskısı yapılan Nurullah Ataç çevirisi *Kızıl ile Kara* arasında epeyi farklar var.¹⁵

Sadeleştirmeler Kime Ait

Can Yayınlarındaki *Kızıl ile Kara* romanı her ne kadar Nurullah Ataç’a ait bir çeviri olarak gösteriliyorsa da, eserde pek çok yerde sadeleştirmeler göze çarpıyor. Ve şu soru akla geliyor: Can Yayınları Ataç’ın çevirisini acaba kime sadeleştirtti, hatta daha vahimi şu soru: Can Yayınları neden Nurullah Ataç’ı sadeleştirme yönüne gitti? Ataç, artık anlaşılmayacağı için mi, Ataç’ın da dili artık eskidiği için mi? Ataç sağlığında bu eserinin basımını, yayımını gördüğü hâlde neden kendisi böyle bir yol takip etmedi de Can Yayınları buna gerek duydu? Tahsin Yücel bile esere yazdığı “Ön Söz”ün sonunda romanın Ataç çevirisinin çok beğenildiğini söylüyor: “Ülkemizde de, özellikle *Kızıl ile Kara* ve özellikle Ataç’ın güzel çevirisinden okunduğu zaman hep sevildi, hayranlıkla okundu...”

Kitabın iç kapağına baktım, acaba *Kızıl ile Kara*’nın sadeleştirildiği belirtilmiş mi diye. Ama iç kapakta veya herhangi bir yerde böyle bir bilgi yok. Aksine kitabın tanıtım kapağında şu ifadeler var: “*Klasiklerin klasiği diyebileceğimiz bu benzersiz romanı Ataç’ın eşsiz Türkçesiyle ve Tahsin Yücel’in kapsamlı ön-sözüyle sunuyoruz*”. Kitabın girişinde Tahsin Yücel’e ait altı sayfalık bir sunuş var. Acaba eserdeki sadeleştirmeleri Tahsin Yücel mi yaptı? Herhangi bir bilgi olmadığına göre onun yaptığını kabul edeceğiz. Zaten *Kızıl ile Kara*’ya yazdığı ön sözde kullandığı dilden bu sadeleştirmeyi onun yaptığını dair emareler de görülmüyor değil!

Şimdi “neler sadeleştirilmiş, hangi oranda sadeleştirme yapılmış, sadece Arapça veya Farsça kelimeler mi sadeleştirilmiş?” diye soranlar olabilir. Aşağıda vereceğimiz örneklerin bu sorulara cevap niteliğinde olacağı kanaatindeyim.

Sadeleştirilenler

Önce şunu söyleyelim. Benim elimde *Kızıl ile Kara*’nın Can Yayınlarındaki hem 2009, hem de 2011 baskıları var. İşin garibi *Kızıl ile Kara*’nın sadeleştirme işi baskılar ilerledikçe daha bir artmış. Yani 2011 baskısı, 2009’a göre daha da sadeleştirilmiş veya değiştirilmiş. Mesela Nurullah Ataç, bölüm başlarındaki İngilizce, İtalyanca veya Fransızca epigrafların kimisini çevirmiş,

15 MEB, eserin içine müdahale etmemekle beraber kitabın çeviri adını değiştirmiş. Millî Eğitim Bakanlığı, Ataç’ın *Kızıl ile Kara* çevirisi pek birkaç defa basıyor. Daha önceleri *Kızıl ile Kara* başlığıyla MEB tarafından yayınlanan eser, 1993 yılında kaçınıcı baskı olduğu belirtilmeden *Kırmızı ve Siyah* başlığıyla basılıyor. Tabii ki çevirmen olarak kapak da yine Nurullah Ataç adı yazmaktadır. Bkz: Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, (Çev: Nurullah Ataç), MEB Yay., İstanbul 1993.

kimisini ise çevirmemiş. Fakat Can Yayınlarındaki çeviriye bakıyorsunuz hepsi çevrilmiş. Bunların çeviren kim, bilmiyorsunuz. Can Yayınlarının 2009 baskısında epigraflar dipnotta Türkçeye çevrilmiş olarak verilmiş, ama kimin çevirdiği belirtilmemiş. Oysa 2011 baskısında aynı dipnotlardaki çevirilerin yanına parantez içine (Ç. N.) yani çevirenin notu ibaresi düşülmüş. Eseri çeviren kim? Kapağa bakarsanız Nurullah Ataç. Peki bunları Ataç mı çevirdi? MEB çevirisine bakıyorsunuz tabii ki hayır. Çünkü Ataç'ın sağlığında yayınlanan çevirilerde epigrafların pek çoğu Türkçeye çevrilmemiş, hele dipnota hiç düşülmemiş.¹⁶ Hele hele bazı epigraf çevirileri var ki karşılaştırdığınız zaman gerçekten hayretler içinde kalıyorsunuz ve kendi kendinize “*Ataç'ın çevirisi gerçekten yağmalanmış*” diyorsunuz. Şu örneğe bir bakalım:

Ataç, MEB çevirisinde XXV. bölümün başlığını şöyle atmış: *Medrese ve altındaki epigrafi Türkçeye şöyle çevirmiş: “83 santimden 336 öğle yemeği, 38 santimden 336 akşam yemeği, sabah kahvaltısında çukulatalı süt içmesine lüzum gösterilenlere çukulatalı süt; böyle bir iş insana ne bırakır”*¹⁷ epigrafın altında şu kelimeler yazılı: *Besançon'un Valenod'su*. Can Yayınlarının kim olduğu bilinmez Ataç'ı ise bu çeviriyi şöyle sadeleştirmiş: “*83 kuruşa üç yüz otuz altı öğlen yemeği, 38 kuruşa üç yüz otuz altı akşam yemeği, isteyene kakao; boyun eğmek ne kazançlı bir iş*”¹⁸ altında şu isimler yazılı: *Besançonlu Valenod*. Ataç'ın Medrese olarak attığı bölüm başlığı da şöyle atılmış: *Papaz Okulu*. İnsaf sahibi olanlar buyursun söylesin. Bu iki epigrafın bulunduğu iki kitabın kapağında aynı çevirmenin adı yazıyor. İkincisi, birincinin güya sadeleştirilmesi. Neyi sadeleştiriyor, bunlar aynı cümleler, hatta aynı ifadeler mi? Aralarında ne alaka var? Ataç'ın o cümleleri nasıl oldu da bu hâle getirildi ve kim, niye bu hâle getirdi?

Can Yayınları sadeleştirmeni sadece Arapça Farsça kelimeleri sadeleştirmiyor, bazen hızını alamıyor ve Türkçe kelimeleri de sadeleştiriyor. Ataç, MEB baskısında XXVII. Bölümün başlığını *Hayatta İlk Görgü* olarak çevirmiş. Can'ın Ataç'ı ise bunu şöyle sadeleştiriyor: *Hayatta İlk Deney*. *Görgü* de, *deney* de Türkçe. Biri niye diğeri ile sadeleştirilir? Daha da önemlisi görgü ile *deney* aynı anlamlara mı geliyor? Bazen de Farsça kelimeleri Arapça ile sadeleştiriyor ki bu hepten acayip kaçıyor. Ataç'ın MEB baskısında XXVI. Bölüm başlığı şöyle: “*Manevi Sarhoşluk*”. Bu başlık Can Yayınlarında şu hâle gelmiş: “*Manevi Aşk*” *Aşk*, *sarhoşluk* kelimesinin sadeleşmiş hâli midir? Yahut da iki kelime aynı anlamları mı ifade etmektedir? Yok, eğer Can'ın mütercimi her kimse, Ataç'ın tercümesini beğenmiyorsa (ki beğenmediği anlaşılıyor) neden kitabın kapağına kendi adını değil de Ataç adını yazmaktadır?

16 2009 baskısında kapakta sadece Ataç yazarken, 2011 baskısında kapakta Nurullah Ataç yazıyor.

17 Stendhal, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Nurullah Ataç), MEB Yay. İstanbul 1966, s. C. 1, s. 251.

18 _____, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Ataç), Can Yay., İstanbul 2009, s. 205.

Can'ın Ataç'ı bazen de kısaltıyor, asıl Ataç çevirilerinin bir kısmını atıyor. İşin garibi bu durum baskı yılları değişikçe daha da tuhaf bir hâl alıyor. Mesela MEB baskısı romanın ikinci cildinin onuncu bölümünün epigrafi altında şu ifadeler yazılı: “Portekiz’li bir kadın rahibin mektupları”. Bu ibare Can’ın 2009 çevirisinde şöyle olmuş: “Portekizli Bir Rahibenin Mektupları”, 2011 çevirisinde ise şöyle: “Portekiz Mektupları”. Niye böyle olmuş, kim yapmış, buna niçin ihtiyaç duyulmuş? Bir izahat yok!

Ataç, MEB baskısı çeviride, İkinci Bölüm’ün başlığını şöyle çevirmiş: *Bir Belediye Reisi*. Bu başlık Can’da *Bir Belediye Başkanı* olmuş. Bu başlık altında birkaç paragraf sonra bir mekan tanıtımı var. MEB baskısındaki Ataç çevirisi şöyle: “Benim bu ‘Sadıklar Mesiresi’ hakkında bir tek diyeceğim vardır (bu gezmenin resmi adı ‘Sadıklar mesiresi’ olduğu on beş, yirmi yerde, mermer levhalarla gösterilmiştir...”¹⁹ Bu çeviri Can’ın 2009 yayınında şöyle: “Benim bu Sadıklar Gezisi hakkında bir tek diyeceğim vardır (bu gezinin resmi adı Sadıklar Gezisi olduğundan on beş yirmi yerde, mermer levhalarla gösterilmiştir...”²⁰ Can Yayınlarının 2011 baskısında ise cümleler bambaşka hâle gelir; 2009’daki *Sadıklar gezisi*, Ataç’ı da aşan bir tavırla Arapça kelimelere dönüştürülür ve *Sadakat Mesiresi* hâlini alır; işin içine kelimelerin Fransızcaları da karışır: “Benim bu Cours de la Fidélité (*Sadakat Mesiresi*) hakkında bir tek diyeceğim vardır (Resmi adının Cours de la Fidélité olduğu on beş-yirmi yerde, mermer levhalarla gösterilmiştir...)”²¹ Şimdi sormak lazım: Bu üç kitabın kapağında da çevirmen olarak Ataç yazıyor; çevirmen aynı kişiye çeviriler nasıl bu kadar farklı, hatta bazen alakasız olabiliyor?

Bazen Can’ın çevirmeni daha değişik tasarruflarda bulunarak Ataç’ın çevirisindeki Fransızca metin için tercüme dipnota taşıyor. Şu örnekte olduğu gibi: Ataç, ikinci cilt, XXXI. Bölümde şöyle bir cümle çeviriyor: “Bence bu, onun yaratılışında bulunan meziyetlerin en büyüklerindendir; kendi kendine bu kadar hükmedebilen bir adam, kader elverirse çok ilerler.”²² Bu cümle Can’ın Ataç’ında şu hâle gelmiş: “Bence bu, onun yaratılışında bulunan erdemlerin en büyüklerindendir; kendi kendine bu kadar söz geçirebilen bir adam, çok ilerler;

19 Stendhal, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Nurullah Ataç), MEB Yay. İstanbul 1966, s. 9.

20 _____, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Ataç), Can Yay., İstanbul 2009, s. 20.

21 _____, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Nurullah Ataç), Can Yay., İstanbul 2011, s. 23.

22 _____, *Kırmızı ve Siyah*, (Çev: Nurullah Ataç), MEB Yay., İstanbul 1993, C. 2, s. 276.

si fata sinant"²³ MEB baskısında Ataç, cümleyi yukarıdaki gibi çevirmiş ve cümle içinde Fransızca bir ibare bırakmamış. Oysa Can tercümesinde cümle Arapça kelimeler sadeleştirilerek yazılmış ve *si fata sinant* ibaresi çevrilmeyerek cümle içinde bırakılmış. Fakat bu ibare cümle içinde çevrilmemiş olmasına rağmen dipnotta *kader elverirse* diye tercüme edilmiş. Acaba neden Ataç'ın yaptığı gibi metin içinde verilmemiş de, dipnota indirilmiş? Bilemiyoruz.

Tercümelerin çok farklı şekillerde oluşu bazen o kadar tuhaf bir hâl alıyor ki, özensizlik mi diyelim, kasıt mı diyelim, laubalilik veya nemelazımcılık, baştan savmacılık ve hatta belki de ciddiyetsizlik mi diyelim bilemiyorum. Ataç'ın MEB baskısında romanın ikinci cildinin, XXXVII. Bölümün *Kale Burcu*. Bu başlık Can Yayınlarında *Kare Burcu* olmuş. Kale mi, kare mi? Acaba hangisi doğru? Bölümün ilerleyen paragraflarından anlıyorsunuz ki asıl kelime *kare* değil, *kale*. Flaubert, Julien'in kaldığı bir kale hücrelerinden bahsediyor: "*Dar kale hücrelerinde bir aşağı, bir yukarı dolaşmakla geçirdiği o müthiş günün akşamı...*"²⁴ Ataç'ın bu *kalesi* nasıl olmuş da Can'da *kareye* dönüşmüş, onu da bilemiyoruz. Dizgi hatası mı? Dizgi hatası diyeceğiz ama, bu *kare* metnin ilerleyen bölümlerinde birden *kuleye* dönüşüyor: "*dar kule hücrelerinde bir aşağı bir yukarı...*"²⁵

Ataç, kitabın "Birinci Kısım" alt başlığı altındaki cümleyi şöyle çevirmiş: *Hakikat, şu buruk buruk hakikat*. Bu cümle Can Yayınları çevirisinde şöyle olmuş: *Gerçek, şu buruk gerçek*. Acaba Ataç'ın *hakikatini gerçek* olarak bir daha kim ve ne diye çevirdi? Okuyucunun *hakikat* kelimesini anlayamayacağı mı düşünüldü? Ataç, hakikat yerine *gerçek* demeyi acaba bilmiyor muydu? Gerçek kelimesi o zaman icat edilmedi miydi?²⁶ Ayrıca Ataç acaba neden buruk kelimesini ikilemeli olarak kullandı da bizim meçhul sadeleştirmenimiz bu ikilemeyi kaldırdı? Bunları bilemiyoruz. Bunun, Altın Kitaplardan çıkan Necmettin Arıkan tercümesi *Kırmızı ve Siyah*'taki çeviriyle aynı olması da dikkat çekici. Arıkan da bu ifadeyi 1969 yılında aynen yukarıdaki gibi çevirmiş: *Gerçek, şu buruk gerçek*.²⁷

Kitaba daha başlar başlamaz bu sadeleştirmenin, bazen atlamanın, değiştirmenin boyutlarını apaçık görüyorsunuz. Ataç'ın MEB baskısında *Kızıl ile Kara* romanı şöyle başlıyor. *Bölüm I, Bir Kasaba*. Güya Ataç'ın olduğu söylenen Can Yayınları çevirisinde ise *Bir Kasaba* başlığı gitmiş yerine *Bir Küçük Kasaba* gelmiş. Acaba Ataç bu başlıktaki *küçük* kelimesini atladı mı, görmedi mi, çevirmeye

23 _____, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Ataç), Can Yay., İstanbul 2009, s. 505.

24 Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, (Çev: Nurullah Ataç), MEB Yay., İstanbul 1993, C. 2, s. 222.

25 _____, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Ataç), Can Yay., İstanbul 2009, s. 547.

26 İcat edildiğini Ataç'ın MEB tarafından yayımlanan çevirisinden anlıyoruz. *Kızıl ile Kara* romanının 12. sayfasının dipnotunda şöyle bir cümle var: "Bu söz gerçekten söylenmiştir". bkz: Stendhal, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Nurullah Ataç), MEB Yay. İstanbul 1966, s. 12. Demek ki Ataç, gerçek kelimesini de kullanıyordu.

27 _____, *Kırmızı ve Siyah* (Çev: Necmettin Arıkan), Altın Kitaplar Yay., 1969, s. 11.

gerek mi duymadı, bunu bilmiyoruz. Ama Can yayınlarındaki hangi Ataç’sa o bu başlığa bir *Küçük* ilavesinde bulunmuş!

Romanın Ataç çevirisinin MEB baskısı şu paragrafta başlıyor:

“*Verrieres’in kuzey tarafı, Jura’nın kollarından biridir diye sayılsa yeridir.*”²⁸

Can Yayınlarında bu ilk cümle şöyle olmuş: “*Verrieres kasabası, Franche-Camté’nin en şirin kasabalarından biridir, dense yeridir.*” Bu iki cümle de romanların kapaklarına bakılırsa çevirmen Ataç’a ait. Allah aşkına bu iki cümle aynı şeyi mi söylüyor? Ataç, “*Verrieres’in kuzey tarafı*” diyor, Can Yayınlarındaki Ataç ise “*Verrieres kasabası*” diyor. Ataç, “*Jura’nın kollarından biri*” diyor, Can Yayınları versiyonu ise bu kelimeleri hiç almıyor ve yerine Ataç’ın hiç kullanmadığı “*Franche-Camté*” diye alakasız kelimeler kullanıyor. Romanın aslında Franche-Camté diye bir tabir var mı yok mu, varsa Ataç niye kullanmadı, yoksa Can Yayınlarının Ataç’ı bunları nereden buldu da yazdı?

Her iki eser arasında çeviriyle ilgili başka bir sorun da, Ataç’ın bölüm başlarındaki İngilizce veya Fransızca epigrafları bazen çevirmesine bazen de çevirmemesine karşın, Can Yayınlarındaki basım da bütün bu epigrafların dipnotta çevrilmiş olması. Bu çevirileri kim yapmış olabilir? Bunları Ataç’ın çevirmediği elimizdeki Millî Eğitim Bakanlığı baskısından belli. Bu epigrafların kiminde de Ataç’ın çevirisi âdeta kuşa çevrilmiş. Mesela Ataç, MEB yayınında III. Bölümün başlığı altındaki epigrafi Ataç şöyle çevirmiş: “*Entrika bilmez, faziletli bir papaz, köy için Allah’ın bir rahmetidir.*” Kapağında güya Ataç’ın yaptığı söylenen Can Yayınları çevirisinde ise bu epigraf şöyle olmuş: “*Entrika bilmez, erdemli bir papaz, köy için Tanrı’nın bir bağışıdır.*” Fazileti erdem, Allah’ı tanrı, rahmet’i bağış olarak sadeleştiren kim acaba? Bu kişi Ataç’ın bu kelimeleri bilmediğini düşünüyor olabilir mi? Gerçekten merakı mucip bir hâl!

Can Yayınlarının Ataç’ı her kimse, asıl Ataç’ın *belediye reisini belediye başkanı; cevabını yanıt; mürebbisini eğitmen* yapıyor. *Vekarlı vekarlıyı kasıla kasıla* olarak sadeleştiriyor. *Vekarlı ile kasılmak* aynı şeyler mi? *Vekarda* bir yücelik, *kasıntı* da ise kibir vardır. Bunu MEB’in Ataç’ı anlamadı da, acaba Can’ın Ataç’ı mı anladı veya tersi oldu!

Ataç’ın MEB çevirisi on dokuzuncu sayfada şöyle bir cümle var: “*O kadar şeytanetsiz bir gönlü vardı ki kocası hakkında bir hüküm vermeye, ondan sıkıldığını kendi kendine itirafa bile kalkışmamıştı.*” Bu cümleyi Can’ın *meçhul* Ataç’ı yirmi yedinci sayfada şöyle sadeleştirmiş: “*Öylesine temiz bir yüreği vardı ki, kocası hakkında bir yargı vermeye, ondan sıkıldığını kendi kendine açıklamaya bile kalkışmamıştı.*” Şeytanetsiz gibi bir tabiri kullanan Ataç’a hayret etmek mümkün değil. Arapçada bile böyle bir tabir kullanıldığı zannetmiyorum.

28 Stendhal, *Kızıl ile Kara*, (Çev: Nurullah Ataç), MEB. Yay. İstanbul 1966, C. 1, s. 3.

Olağanüstü bir tasarruf bu. Şeytanet, şeytanlık; -siz de olumsuzluk eki. Bunu Türkçeye nasıl çevirebiliriz? Ataç hiç gerek duymamış ve onu Arapça kullanmayı yeğlemiş. Ama Can'ın meçhul *sadeleştirmeni* bayağı bonkör davranarak bu kelimeyi *temiz* olarak çevirmeyi seçmiş. Acaba bunu *temiz* olarak kullanmak Ataç'ın hiç aklına gelmemiş mi idi? Veya Şeytanetsiz ile *temiz* insanlara duyduklarında aynı şeyleri mi çağrıştırıyor? Ve Can'ın Ataç'ı neden böyle bir şeye gerek duyuyor eğer duyuyorsa bunu neden söylemiyor? Aynı cümlede geçen *hüküm verme* ifadesi de *yargı verme* diye sadeleştirilmiş. *Yargıya varmak*, *yargıda bulunmak*, *yargıya ulaşmak* duyduk da *yargı vermeyi* ilk defa işitiyoruz. *Yargı vermek*, *hüküm vermenin* hangi soydan sadeleşmesi oluyor?

Yapılan işin tuhaflığına dikkat çekmek için örnekleri artırmanın anlamı yok. MEB Yayınlarından çıkan *Kızıl ile Kara*'nın da, Can Yayınlarından çıkan *Kızıl ile Kara*'nın da kapağında çevirmen olarak Nurullah Ataç yazıyor. Nurullah Ataç 1957 yılında öldü. Can Yayınlarından çıkan *Kızıl ile Kara*'yı bu yayınevi için yeniden tercüme etmediğine göre, bu yayınevinin *Kızıl ile Kara*'sı MEB çevirisinin aynısı olması gerekir. (Eğer başka bir Nurullah Ataç yoksa). Surette aynı çevirmene ait görünüyor ama sirette hiç de öyle değil. Can Yayınları Nurullah Ataç'ın çevirisini hoyratça sadeleştirmiş. Kime, niye yaptırdığını bilmiyorum. Ben sadece yapılan işin tuhaflığına dikkat çekmeye çalışıyorum. Can Yayınları eğer sadeleştirecekse bunu eserin sunuş bölümünde veya kapağında söylemeli değil mi? Neden okuyucuyu kandırma yönüne gidiyor. Kandırıyor, çünkü okuyucu okuduğu çevirinin Ataç'a ait olduğunu zannediyor, ama değil!

Ataç sadeleştirilmeli mi, sadeleştirilmemeli mi bu ayrı bir tartışmanın konusudur. Ataç'ın telif eserlerinde başka, çevirilerinde bambaşka bir dil ve üslup yeğlemesi ayrı bir araştırma konusudur. Ama eğer bir yayınevi Ataç'ı sadeleştirecekse bunu da açıkça söylemeli değil midir? Önemli bir nokta da, Can Yayınlarının bu tercihten acaba Ataç'ın varislerinin haberi var mıdır? Eğer varsa Ataç gibi çok önemli bir dil seçkincisinin eserlerinin böylesine pervasızca yağmalanmasına neden müsaade etmektedir, ne karşılığı?

Ataç, *Madam Bovary*'nin Tahsin Yücel tarafından yeniden tercümesi üzerine güncesine şu notları düşüyor: “*Bay Tahsin Yücel'in çevirisi [iyi] mi, bilmiyorum. Söyledim, okumadım daha onu. Flaubert'i sevebilenler okumalı onu, Fransızcası ile de, (Kamil) Akyüz çevirisi ile de karşılaştırmalı...*”²⁹ Nurullah Ataç, Tahsin Yücel tarafından sunuşu yazılan ve kim tarafından sadeleştirildiği belirtilmeyen ve kuşa çevrilen *Kızıl ile Kara* tercümesinin bu hâlini okusa idi acaba tavrı ne olurdu ve güncesine hangi notları düşerdi?

29 Nurullah Ataç, *Günce (1956-1957)*, YKY., İstanbul 2005, s. 213.